

© Гадомська Ю. П.

Гадомська Ю. П. – аспірант кафедри філософії Одеського національного морського університету.

УДК: 1+316.3+316.28

СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКА РЕФЛЕКСІЯ СОЦІАЛЬНОГО ДІАЛОГУ

Здійснено соціально-філософське осмислення соціального діалогу як суб'єкт-об'єктного обміну та адаптивної системи комунікації, яка генерує розуміння людських і соціальних смислів. Визначена роль соціального діалогу як фактора динамічної збалансованості суспільної системи.

Ключові слова: соціальний діалог, соціальне, комунікація, соціальна система.

СОЦИАЛЬНО-ФИЛОСОФСКАЯ РЕФЛЕКСИЯ СОЦИАЛЬНОГО ДИАЛОГА

Осуществлено социально-философское осмысление социального диалога как субъект-объектного обмена и адаптационной системы коммуникации, генерирующей понимание человеческих и социальных смыслов. Определена роль социального диалога как фактора динамической сбалансированности общественной системы.

Ключевые слова: социальный диалог, социальное, коммуникация, социальная система.

SOCIO-PHILOSOPHICAL REFLECTION OF SOCIAL DIALOGUE

Implemented social and philosophical understanding of social dialogue as a subject-object exchange and adaptation of communication generating understanding of human and social meanings.

Keywords: social dialogue, social, communication, social system.

У ХХ столітті багато країн світу прийшли до становлення та розвитку відкритого, цивілізованого суспільства, в якому народжуються нові форми спілкування, заснованого на партнерстві, на правових і соціальних засадах рівності всіх членів (громадян) суспільства. Міжособистісні взаємини і взаємодії наповнюються гуманістичним, моральним змістом, отримують правову та естетичну форми.

У суспільстві комунікація і спілкування постають у різних якостях: це передача інформації, взаємообмін емоціями, трансляція досвіду, навчання, соціалізація. Важливою особливістю комунікації та спілкування є те, що вони виступають соціально-конституючими і соціально-конструкуючими факторами. Це проявляється, насамперед, у тому, що комунікація і спілкування виражають собою спосіб згуртування індивідів і разом з тим це спосіб розвитку самих цих індивідів, що створюють стійкі міжособистісні і інтерсуб'єктні зв'язки. Ці зв'язки є підставою соціальної ідентичності, формують субкультуру середу, є формою реалізації соціальних і повсякденних дискурсів, виражають собою соціальну ієрархізацію та категоризацію. Сказане свідчить про формування специфічної соціокомунікативної системи.

Соціальна комунікація має великий вплив на поведінку і діяльність людини і формує комунікативні рівні суспільства у вигляді різних форм комунікативної взаємодії. В сучасному світі, де знімаються колишні обмеження та розширюються рамки соціальної дії, соціальний діалог стає більш оптимальною формою відносин.

Соціальний діалог, як реальне буття соціальної комунікації має величезне значення для стабілізації і розвитку суспільного буття. Він постає як суперечливий за своєю природою соціалізуючий, стабілізуючий і навіть цивілізуючий початок. Це протиріччя між необхідністю в дієвій системі соціальної регуляції, значним регулятивним потенціалом соціальної комунікації, з одного боку, і недостатньо ефективним і повним використанням цього потенціалу - з іншого.

Кожне суспільство є простором ретельно врегульованих комунікацій. Суспільні інститути виступають формою регулювання соціальних відносин, змістом цього врегулювання виступає соціальний діалог. Діалог є активною гуртуючою силою, яка скріплює будівлю суспільного життя та формує у людей почуття приналежності до соціуму, до соціальної групи, до соціальних цінностей, соціальних ролей і до соціальної ідентичності.

Проблеми взаємовідносин, спілкування, суперництва та співпраці людей завжди були предметом уваги багатьох науковців в галузі соціальної філософії. Особливо розширюється спектр досліджень теорії і практики людського спілкування в сучасних науках про суспільство і людину,

вихованні і культурі, психіці і морально-естетичному змісті людського існування. І саме соціальна філософія покликана осмислити процеси, що протікають в сучасному суспільстві і активно впливати на них, формуючи філософсько-світоглядні підстави людської діяльності.

Історичні передумови наукової теорії людського спілкування можна виділити в теоретичних поглядах і трактатах філософів минулого (Платон, Аристотель, Сократ), а також у міркуваннях мислителів наступних історичних епох, в тому числі Нового часу, таких як голландський філософ Спіноза і англійські філософи Гоббс і Локк. Особливо гостро проблема особистості та особистісної комунікації встала в Західній Європі в епоху Просвітництва (Вольтер, Руссо, Гольбах, Гельвецій). Аж до середини XIX століття філософи минулого описово вибудовували логіку змісту і форми людського спілкування. Проблеми громадянських свобод та рівноправності Епохи буржуазних революцій породили теоретичну полеміку про сутність людського спілкування, співробітництва і суперництва.

У сучасній соціальній філософії проблема соціальної взаємодії через діалог широко висвітлена в дослідженнях М.М. Бахтіна, В.С. Біблера, І.С. Кагана, С.Н. Іконникової, Г.М. Бірюкової, Т.А. Горелової, О.В. Гурьянкової, Н.М. Лебедевої, Г.Л. Мауріної, Г.А. Серєкової, Е.В. Сайко та інших авторів, де діалог досліджується в якості регулятора відносин між рівноправними суб'єктами соціальної взаємодії.

Метою нашого наукового дослідження є це соціально-філософське осмислення (рефлексія) соціального діалогу, тобто ми прагнемо встановити визначення, зміст та сутність соціального діалогу як соціально-філософського концепту.

Соціальність, що розуміється як потенційне поле реалізації суспільної суті людини, одночасно є механізмом самореалізації людського індивіда. Соціальність як об'єктивно існуюча родова людська суть виступає і суттю окремої людини при можливості, коли перетворюється на реальність у міру її інтеріоризації окремим індивідом. Соціальне, присутнє в кожному індивіді, - це не вся емпірично наявна соціальність, а лише та, в якій індивід реалізує своє право вибору, виявляє активно-діяльну суть. У конкретного індивіда соціальність виступає як комунікабельність з іншими індивідами і з тим наявним соціокультурним арсеналом, що визначає форму життєдіяльності індивіда.

Соціальні особисті якості є не просто результатом впливу суспільства на окремого члена, а соціально сформованою якістю суб'єктності, особи. Хоча залучення індивіда до сфери соціального здійснюються, як правило, через окремі структурні об'єднання індивідів - професійні, конфесійні, кланові статево-вікові, політичні інститути. Рольові, статусні, престижні інтереси й орієнтації індивіда знову-таки визначаються масштабною й глибиною комунікативних зв'язків, у світлі яких здійснюється бачення практично всіх проблем життєдіяльності особи. Адже тільки керуючись колективістськими нормами поведінки, індивід виявляє власні соціальні якості. Колективістські норми - приналежність до різного рівня людських спільностей та об'єднань. Тому норми, не завжди скоординовані, можуть, у принципі, збігатися, але можуть і бути контрарними одна до одної. Людство не знайшло більш-менш прийнятної й обґрунтованої відповіді на питання, що це таке соціальне. Тому у сучасних умовах, як і дві тисячі років тому, над виявленням якості соціального явища варто міркувати, починаючи із встановлення елементарних непорушних (незаперечних) фактів та піднімаючись до вершин збагнення глибинної суті соціального, соціальної сфери.

Соціальність фіксує постійні взаємозв'язки між людьми (виробничі, духовні, вікові, групові та ін.) в усіх видах людської життєдіяльності, незалежно від ступеня їх корисності, моральної оцінки значимості. Соціальними однаково є і вищі прояви творчості, і факт протиправної поведінки: «будь-яке індивідуальне в людині завжди соціальне, але воно по-різному може співвідноситись із суспільну. Тому соціальне виявляється в комунікаціях індивіда, що можливо лише на основі якихось компромісів, відступів від індивідуальних симпатій і антипатій, щоб мати можливість вписуватися у визначені людські колективи, об'єднання, співтовариства, тобто конкретні суспільні зв'язки, постійні і спорадичні. Отже, соціальне - найзагальніша родова характеристика людського індивіда, представлена у вигляді сукупності загальнолюдських якостей

У свою чергу, діалог визначається наступним чином: філософський термін, який використовується в сучасних онтологічних теоріях комунікації для позначення особливого рівня комунікативного процесу, у якому здійснюється злиття особистостей учасників комунікації [3, с. 121].

Зазначимо, що діалогічна традиція більш менш яскраво представлена у багатьох національних культурах і в різних філософських течіях. Так, в античному світі споглядання переважає над вслуховуванням. Платон, творець «текстів в особах» - діалог поклав початок традиції «споглядання ейдосів». Але і для давнього грека «пізнати» означало не витягти сутність з речі, але покласти межу

хаосу, організувати космос. Середньовічному теоцентристському світогляду притаманне розуміння всього світу і кожного предмета як причетного до Богу. Предмет і людина сприймаються в нікчемність їх власного буття і у всемогутності цього «причастя», яке, будучи «співучастю», було справді діалогічним, незважаючи на формальний примат суб'єктивності. Європейська традиція Нового часу, в першу чергу картезіанська філософія, прагнула звести досліджувану філософську духовну діяльність до пізнання, видаляючи взаєморозуміння за межі області дослідження. У європейській філософії нового часу суб'єкт як правило самототожний і самодостатній у своїй суб'єктивності і протиставлений об'єкту. Суб'єктно-об'єктне відношення принципово виключає рівноправність сторін, оскільки розум - як властивість суб'єкта - спрямований на пізнання об'єкта, який опосередковується суб'єктом. Побудова систем, спрямованих на єдність та єдиність поняття, суперечило діалогічному мисленню, але навіть у німецькому умоглядному ідеалізмі XVIII-XIX ст., в якому побудова систем досягла справжньої віртуозності, в латентному вигляді спостерігався деякий діалогізм. Ідея антиномічності «чистого розуму» у філософії І. Канта і концепція істини як процесу взаємознищення протилежностей у філософії Г. В. Ф. Гегеля дає тому приклади.

Передчуття сучасного діалогічного філософствування пронизує теорії багатьох антигегельянців минулого століття, в тому числі Л. Фейєрбаха, який прагнув створити матеріалістичний антропологізм як теорію спілкування «я» і «ти», С. К'єркегора, який відновити у своїх правах теологічний діалогізм, і Ф. Ніцше, який розгорнув у своїх творах справді діалогічну систему пізнання.

У філософії XX в. концепції діалогу створюються у зв'язку з постановкою проблеми відчуження, суть якої можна звести до появи розриву між суб'єктом і результатами його діяльності або до освідомлення невідворотності цього розриву. Драма пізнання полягає в тому, що «геометричний», за висловом Х. Ортеги-і-Гассета, розум втрачає себе [6]. Але постановка проблеми відчуження в тому чи іншому її формулюванні надає двозначність більшості концепцій діалогу XX століття. З одного боку, діалогічне мислення здається альтернативою мінливому всесвіту, до якого зводиться вся різноманітність відносин суб'єкта й об'єкта, що досліджується в європейській філософії нового часу, оскільки діалог виявляє рівні свідомості. З іншого боку, відчуження, рятуванням від якого обіцяє стати діалог, виявляється умовою зав'язування діалогу, умовою його існування, і в цьому сенсі, може бути усунуто тільки разом з діалогом. Теоретичним джерелом більшості концепцій діалогу XX столітті стали радикальні дослідження свідомості, здійснені в рамках феноменології Е. Гуссерля [2] і його учнями та однодумцями. Гуссерль поставив питання про те, що таке свідомість крім пізнання, на підставі чого створив теорію редукції, яка мала призвести до трансцендентальної суб'єктивності, а також створив підстави для концепцій діалогу, які розвивалися філософами нашого століття. М. Хайдеггер [4], з самого початку свого творчого шляху визначав людське буття через спільність прилучення до буття, пізніше пов'язав свої погляди на природу людини з фразою І. Х. Ф. Гельдерліна «Ми - розмова» і розвивав концепцію розмови, що залежна від подій людини і буття.

К. Ясперс [5] розробляв проблему комунікації у зв'язку з проблемами свободи і істини. Спілкування індивіда, його зв'язок з іншими складає структуру його власного буття, його екзистенції, стверджує Ясперс. Людське буття в концепції Ясперса, як і у Хайдеггера, є завжди «буття з» (іншими). Поза комунікації немає і не може бути свободи.

Згідно парадигмі комунікативної раціональності (Ю. Хабермас [7]) діалог є по суті головною складовою людського існування. Усе соціальне життя ґрунтується на процесах встановлення діалогічних взаємин між людьми. Філософи, бізнесмени, інженери, політики все чіткіше усвідомлюють, що досягнення практичних цілей по зміні суспільства і розумного перетворення природи слід добиватися не «вогнем і мечем», не прямилиніним насильством, настільки характерним для минулого новоєвропейської цивілізації, а за допомогою діалогу.

На нашу думку, сутністю соціального діалогу є встановлення форуму для представлення і ведення переговорів відносно інтересів між окремими його учасниками. Обсяг та форма участі партнерів може бути різною, але в принципі йдеться про будь-які форми регулярних контактів та узгоджень між індивідами. Сама назва «соціальний діалог» вказує на те, що відбувається в його рамках, базується, насамперед, на взаємній комунікації між партнерами. Обмін інформацією та представлення позицій є основним та обов'язковим елементом даного процесу.

Діалоговий режим спілкування - єдино можливий спосіб пізнання і розуміння не тільки інших, але і самого себе, тобто як «Не-Я», так і власного «Я». Діалог не може проходити без якогось Іншого, який, виступаючи щодо мого «Я» у вигляді «Ти», через діалог дозволяє зрозуміти моє ставлення до інших, до світу, до себе самого. Цей процес відбувається між суб'єктами,

індивідуальностями, які, спілкуючись, збагачують один одного новими спільно отриманими смислами. Таким чином, розвиток теорії діалогу необхідно не тільки для осмислення насущних проблем сучасного суспільства, а й для пошуку відповідей на корінні, вічні філософські питання.

Справжній зміст і дух діалогу - конструктивний пошук рішення в ході дискусії, полеміки, зіставлення підходів і аргументів, ідей і рішень. При цьому сфер діалогу безліч: це і діалог між суспільно-політичними силами, між ними і владою, між владою і громадянами.

З «зовнішньої» сторони для соціального діалогу характерні одночасно два процеси – взаємопритягування (визнається необхідність спільного вирішення) і взаємовідчуження (підходи до вирішення в силу неоднаковості інтересів різні). Тому, з одного боку, сутність соціального діалогу розшифровується через такі поняття, як «спілкування», «взаємодія», «контакт», «обговорення», «розмова», «обмін посланнями», «переговори», «консультації» тощо; адже при веденні соціального діалогу необхідні спільні дії в ім'я взаєморозуміння, обміну та погоджування в ціле всього позитивного. Але, з іншого боку, діалог не може обійтися без «суперечки», «боротьби думок», «дискусії», «критики», «полеміки», бо треба відстоювати свою точку зору, відкидати вразливе і неприйнятне в позиціях партнерів, критично перевіряти стійкість їх пропозицій, самокритично аналізувати свою тощо. При цьому конструктивним діалог може бути тільки при умов єднання «ствердження і заперечення». Інакше в першому випадку можна дійти до угодовства, а в другому - до непримиренності (ось чому «чиста», полеміка характеризується М.М. Бахтіним як «груба форма діалогу» [1, с. 44]).

Отже, діалог сам по собі подвійний, його біполярність полягає в тому, що в ньому можуть бути присутніми як позитивні, так і негативні моменти. Для всіх, хто в тій чи іншій мірі впливає на стабільність суспільства, і в той же час стурбований його розвитком, діалог перетворюється на ефективне знаряддя свідомого, розумного впливу на соціум. Проте рівень усвідомлення окремими людьми (або групами людей) близьких або віддалених наслідків свого впливу на соціальні процеси може в значній мірі відповідати або не відповідати ноосферної парадигми існування людства. Однак, так чи інакше діалог зближує людей. Навіть в конфліктних ситуаціях найбільш ефективні переговори. Сам факт діалогу означає моральне визнання людьми один одного. Вільно або мимоволі люди, що вступили в діалог ставляться до партнерів як до суб'єктів, а не тільки як до об'єктів. Діалог підштовхує учасників до того, щоб вони були готові почути один одного, уточнити свої власні позиції. Інакше кажучи, культивування діалогу, в кінцевому рахунку, у великих історичних вимірах сприяє самовдосконаленню і самореалізації людей. Також зазначимо, що толерантність є базовою цінністю соціального діалогу. Відкритість суспільства своїм власним змінам та інноваціям означає одночасно і відкритість його назовні, іншим культурним нормам і принципам. Толерантність – це не поступка, поблажливість чи потурання, це, передусім, активна позиція, що формується на основі визнання універсальних прав та основних свобод людини.

Виходячи з вищесказаного, необхідно розвивати різноманітні діалоги всередині суспільства, - між різними його підсистемами та компонентами. Так само екологічно ефективним виявляється і «діалог» з природою, а зовсім не підкорення її настільки характерне для індустріального суспільства. Суб'єктом в діалозі людини з природою виступає біосфера в цілому, що розуміється як загальний єдиний людський організм. Звідси - тільки діалог може сприяти вирішенню виникаючих проблем на соціоприродної і далі - на планетарно-космічному рівнях.

Суспільство, в якому ми живемо сьогодні, характеризується, на жаль, втратою економічної стійкості, духовним безвір'ям в раніше визнані авторитети та ідеали, пасивно-споглядалною участю в громадському житті, соціальної роз'єднаністю. Однією з причин такого стану є небажання і невміння людей будувати міжособистісні комунікативні відносини, засновані на визнанні самоцінності іншого. Орієнтування на підпорядкування, на придушення партнера, небажання визнати єдність і багатомірність світу, правомочність існування інших поглядів призводить до взаємного неприйняття, до відчуженої форми спілкування типу «суб'єкт - об'єкт», до ослаблення міжособистісних зв'язків, відокремленню індивідуальних позицій, а іноді - до втрати сенсу індивідуального існування і відходу з життя.

Роль соціального діалогу як фактора динамічної збалансованості суспільної системи, який можна визначити наступним чином:

- 1) рівноправну участь суб'єктів соціального діалогу робить суспільну систему стійкою, і навпаки, нерівноправне - нестабільною;
- 2) існуючі конституційно-правові та історико-культурні форми соціального діалогу дають можливість конструктивного розвитку соціальних процесів;

© *Дзюбенко М. А.*

3) порушення, вказаних вище параметрів, призводить до соціальної напруженості, соціальних конфліктів, «заганяє» соціальні проблеми усередину;

4) неявні форми соціального діалогу (відсутність конституційно-правової упорядкованості) веде до тенденції соціальної деструкції. Важливо відзначити, що результатом соціального діалогу є консенсус.

Отже, до основних загальних рис діалогу як особливої форми комунікації належить те, що він, на відміну від суперечки з її прагненням до істини, означає рух до розуміння і взаєморозуміння. Істина діалогу - це «територія згоди», коли кожна зі сторін визнає співбесідника в якості унікальності, самоцінності, що має право на свої судження відносно усього у світі.

Необхідна умова діалогу – визнання права на існування думки, відмінної від моєї, іншого світогляду, мови, культури, тобто прийняття іншого таким, яким він є, без прагнення переконати, перевиховати, навчити співбесідника. Конструктивний діалог, в умовах різноманітності соціальних позицій, можливий лише на основі втілення установок толерантності.

Таким чином, ми можемо дати наступне визначення соціального діалогу: діалог не лише форма суб'єкт-об'єктного обміну, але і самоналаштована адаптивна система комунікації, що генерує розуміння людських і соціальних смислів. На нашу думку, саме рефлексивність в діалозі відіграє вирішальну роль у процесі виникнення розуміння.

Виступаючи особливим видом комунікації, діалог в умовах збільшення обсягу, ускладнення структури, поглиблення змісту та розширення різноманітності форм зв'язків і типів відносин стає важливим, а часто вирішальним засобом, що забезпечує взаєморозуміння на різних рівнях спілкування різних суб'єктів. Він виступає як найбільш дієвий засіб побудови складних систем відносин на різному рівні і в різних просторах суспільного життя. Будучи певною формою спілкування і виконуючи всі його функції, він має свою специфіку, яка забезпечує йому особливу роль в організації життєдіяльності людей. Він - необхідна умова розгортання та розвитку міжособистісних, міжгрупових, міждержавних відносин: культурних, економічних, політичних і т.д. Природно формується і збільшується потреба оптимального розкриття і розуміння можливостей діалогу, сфер, меж, «способів» його використання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бахтин М.М. Эстетика словесного творчества. М.: 1979. - 377 с.
2. Гуссерль Э. Идеи к чистой феноменологии и феноменологической философии. -М. 1994. – 154 с.
3. Социально-философский словарь / Сост. И ред.. В.Е. Кемеров, Т.Х. Кемиров. – М.: Академический проспект, 2003. – 560 с.
4. Хайдеггер М. Работы и размышления разных лет. /Сост. и коммент. А.В. Михайлова - М.: Гнозис. 1993. - 333 с.
5. Ясперс К. Коммуникация, /http://www.filosoft.tsu.ru
6. Ortega-y-Gasset J. Man and Crisis. New York, 1958.
7. Habermas J. The Theory of Communicative Action. Boston, Beacon Press, 2 vols., 1984.

Дзюбенко М. А., аспірантка кафедри філософії і соціології Южноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського

УДК: 179.7 + 306.87

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ СУЧАСНОЇ НЕНАСИЛЬНИЦЬКОЇ ЕТИКИ

У статті розглядаються сучасні трактування ідей ненасильства. Аналізуються компоненти ціннісної картини світу. Виявляється взаємозв'язок між основними постулатами духовної картини світу в цілому та сучасною реальністю, аналізується ряд основних проблем етики ненасильства, виявляються її перспективи.

Ключові слова: ненасильство, насильство, цінність, категорії ціннісної картини світу, плюралізм, деспотизм, анархія, добро, зло.